

4. Jeanne Panne, andere heksen en de pastoor van Pervijze

De meesten onder ons hebben al wel gehoord over de Nieuwpoortse heks Jeanne Panne die eindigde op de brandstapel. Onbekend is echter het verband tussen Jeanne Panne en de heksenvervolging enerzijds en Pervijze en zijn pastoor anderzijds.

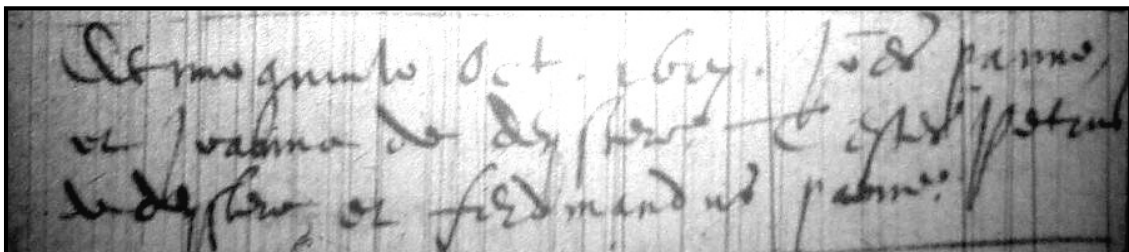
Hoe kwam het zover dat bepaalde vrouwen door de goegemeente als heks werden bestempeld en als dusdanig werden vervolgd? In vroegere tijden beschouwden de meeste mensen heksen als enge wezens die beschikten over paranormale krachten die ze gebruikten of misbruikten om hun omgeving te manipuleren. Ze struinden bij nacht en ontij door bossen, op zoek naar planten en kruiden om daar later een stinkend mengsel van te brouwen, bijvoorbeeld om hun buurman in een pad te veranderen. Verder deed het de ronde dat ze door de lucht vlogen op een bezem, dan nog het liefst bij volle maan. Voor ons klinkt dat allemaal nogal redelijk belachelijk maar het was eeuwen geleden wel aanleiding tot vervolging van de personen die als heks werden aanzien.

Al in de vroege Middeleeuwen was de bevolking van een dorp bij ziekte afhankelijk van de kruidenkennis van een vrouw. De kennis ervan werd doorgegeven van moeder op dochter. Het verzamelen van kruiden en het gebruiken ervan waren vaak gebonden aan heel oude gebruiken. Zo wilde de overlevering dat bepaalde planten alleen bij volle maan geplukt mochten worden, anderen juist op maanloze nachten en weer anderen alleen op bepaalde dagen en op bepaalde uren. Dit alles riep bij de bijgelovige bevolking buitensporige angsten op. Men kende het niet, men begreep het niet en dus veroordeelde men het. Maar net als tegenwoordig maakte de gebruikte hoeveelheid het verschil uit tussen leven en dood. Teveel geneeskrachtige middelen zijn ook niet goed, daar word je ziek van. Daarom werden de kruidenzoeksters niet alleen gezien als genezeressen, maar ook als gifmengsters naargelang het resultaat van hun behandeling. Op die manier werd al een eerste stap gezet om iemand als heks te bestempelen.

De bewaarde heksenprocessen uit de Middeleeuwen tonen aan dat verschillende heksen daarenboven een aantal afwijkende gedragingen vertoonden die soms verklaren waarom ze van hekserij werden beschuldigd. Op het moment dat het eigenaardige gedrag van deze vrouwen te opvallend werd, schakelde de gemeenschap hen uit. In een aantal gevallen waren de geïnterviewde vrouwen twistziek en hadden ze een scherpe tong zodat ze al sneller dan iemand anders in conflict kwamen met hun omgeving. Sommigen spraken verwensingen uit die hen dan later bij het proces zwaar werden aangerekend. In een ander aantal gevallen vertoonden ze de kenmerken van lichamelijke en psychische ziektesymptomen. We kunnen aannemen dat een aantal beschuldigden labiele persoonlijkheden waren en misschien zelfs voor een stuk geestesziek waren. Enkele heksen vertoonden tekenen van epilepsie en zo komen we bij de Nieuwpoortse heks Jeanne Panne terecht.

Eerst wil ik de figuur van Jeanne Panne nader situeren in de geschiedenis want moest iemand er nog aan twijfelen: zij heeft wel degelijk bestaan.

Zij werd geboren te Nieuwpoort in 1593 als dochter van Jan De Deyster en Kathelijne Goossens en werd er gedoopt als Johanna De Deyster. Op 17 januari 1603 werd haar vader te Nieuwpoort verbrand als tovenaars. Tussen die datum en 1617 zijn we het spoor van de familie De Deyster bijster, mogelijks waren ze verbannen uit Nieuwpoort. Op 15 oktober 1617 duikt Johanna De Deyster opnieuw op te Nieuwpoort, op die datum huwt ze met bakker Jan Panne uit Nieuwpoort en komt ze op die manier aan haar naam Jeanne Panne.

Huwelijksakte van Joanna De Deystere met Jan Panne in 1617

Het gezin zal 11 kinderen krijgen die geboren werden tussen 1617 en 1636. Er blijft slechts één kind in leven. In september 1646 overlijdt Jan Panne aan de gevolgen van een dysenterie-epidemie. In 1648 staat Jeanne Panne op het punt te hertrouwen met de toen 55-jarige François De La Banst, die - inderdaad - een Pervijzenaar is. Toen reeds vertoonde ze eigenaardig gedrag dat haar later naar de brandstapel zou leiden. De ondertrouw had reeds plaats gehad en dit werd gevierd bij kaarslicht ten huize van de bruid. Ze zaten aan tafel, toen Jeanne plots een paar keren omkeek 'al of yemant invisibelick opden schouder hadde gheslaghen ende hij haer vaste ghenomen ende stom ghemaect hadde, soodat sij buuten spraecke was'. Ze is toen opgestaan en zonder een woord te zeggen in het donker naar haar winkel gegaan waar ze een hele korte tijd, de tijd van een 'miserere' bleef. Voor zich uit mompelend en zuchtend kwam ze terug in de kamer en vertelde aan haar verloofde dat de geest van haar overleden man haar stom gemaakt had en haar bedreigd had dat ze stom zou blijven indien ze zou hertrouwen. Pas toen ze door een hoofdgebaar de eis van de overledene had ingewilligd, had ze de spraak teruggekregen. De partners deden het verhaal over voor de pastoor die zich ongerust had gemaakt over het uitblijven van het huwelijk. Op die manier werd hun nakend huwelijk inderdaad afgelast.

Op het proces van Jeanne Panne getuigde haar meid dat ze eens vertelde dat ze zo lelijk was omdat ze de vallende ziekte had. Uit haar dossier blijkt dat ze een aantal symptomen vertoonde die als nevenverschijnsel van epilepsie verklaard kunnen worden : het samentrekken van ademhalingspijpen, hallucinaties en bewustzijnsstoornissen. Sommige buurvrouwen hadden haar met benauwde stem horen roepen alsof 'men haer by den crop vastgehouden hadde'. De aanval duurde ongeveer een kwartier. Andere getuigen hoorden haar midden in de nacht opzitten en tegen zichzelf spreken. Zelf verklaarde ze dat ze na de dood van haar broer in 1620 de belofte van een jaarlijkse bedevaart ter ere van Sint Cornelius overgenomen had. Sint Cornelius werd in die tijd in de Nederlanden vereerd als patroon van de epileptici. Al deze getuigenissen en de geest van de tijd zorgden er uiteindelijk voor dat Jeanne Panne op 16 mei 1650 levend verbrand werd als heks.

De vervolging van Jeanne Panne was echter geen alleenstaand geval wat mag blijken uit het feit dat er te Nieuwpoort in 1600 zes heksenprocessen waren waarvan er drie uitliepen op een terechtstelling, in 1601 waren er dat vijf waarvan er twee eindigden met een terechtstelling. Uit schrik voor de duivelse heksen deden de bijgelovige mensen van die tijd beroep op zogenaamde duiveluitdrijvers of exorcisten. Wat meer is, de pastoors van die tijd speelden in de duivelsuitdrijving een vooraanstaande rol en zo komen we bij de pastoor van Pervijze uit die tijd. Zijn naam was Joannes Bekaert en hij was pastoor te Pervijze van 1604 tot 1613.

Voor ik verder uitweid over de rol van pastoor Bekaert bij het exorcisme, wil ik eerst de rol van de kerk in zijn geheel situeren. Volgens het Mechels provinciaal concilie mochten alleen die priesters exorciseren die daarvoor de toestemming hadden van de bisschop. Deze toelating kon geldig zijn voor het bisdom, voor een dekenij, voor de eigen parochianen of voor een concreet geval. Bovendien moest de belezer zich houden aan de opgelegde gebeden op straf van schorsing. Vooraleer de duivelsuitdrijving begon, moesten de gekwelden biechten en ter communie gaan. Over het algemeen werden de bezweringen uitgevoerd in de kerk of kapel maar als de zieke bedlegerig was of oneerbiedig zou kunnen tekeergaan, mocht het ook in een privé-woning. Er moesten getuigen bij zijn om de zieke met hun gebed te helpen. Het ritueel bestond uit een afwisseling van gebeden, bijbellezingen en bezweringsformules. Als de bezwering succes kende, moest God gedankt worden en moesten de genezen personen zonden vermijden om de duivel niet de kans te geven in hem of haar terug te keren. Vele geestelijken hielden zich met exorcisme bezig en sommigen werden specialisten terzake genoemd. Uit heksenprocessen in de kasselrij Veurne tussen 1580 en 1660 blijkt dat er uitdrijvingen gebeurden door de pastoors van Westende, Nieuwpoort, Ramskapelle, Vinkem, Schore en Oostduinkerke. Ook een Spaans priester, een kapelaan van een Duits garnizoen, een jezuïet, een grauwe broeder en een pater van de predikherenorde waren actief. Dat de priesters dit niet gratis deden mag blijken uit het feit dat een zekere Tanneke Willaert aan de pastoor van Pervijze 10 stuivers moest betalen voor het bezien van haar urine en het verstrekken van een remedie.

De ijverigste duiveluitdrijver in de Westhoek was, jawel, onze eigenste pastoor van Pervijze, Joannes Bekaert. In de heksenprocessen wordt hij maar liefst zesentwintig maal vermeld, gevolgd door de pastoor van Oostduinkerke met 12. Onze pastoor werd door talrijke vermeende slachtoffers van toverij naar Nieuwpoort geroepen om hen te belezen. Zijn succes was zo enorm dat de deken van Veurne hem in 1603 verbood nog naar Nieuwpoort te gaan : "omme yemandt te helpen als hem verboden zynde by de gheestelycke dezer stede clachtig over hem ghevallen zynde by den deken van de Christenheyt tot Veurne". De slachtoffers trokken dan maar op consultatie naar Pervijze.

Wat de remedies van pastoor Bekaert inhielden mag blijken uit het volgende. Zo moest een zekere Tanneke Vanderbeke zich vijf dagen wassen met gewijd water en elke dag vijf happen gewijd brood

eten, gedoopt in gewijd water en gewijd zout en tot slot 5 Onze Vaders en 5 Weesgegroeten lezen. Daarna moest ze 7 dagen 7 maal hetzelfde doen en daarna nog 9 dagen 9 maal. Een andere vrouw, Betken De Langhe, die met de urine van haar zoontje naar Pervijze trok kreeg als remedie voorgeschreven : gewijde kruiden die ze meekreeg in bier en gewijd water koken en de zieke er vijf dagen van laten drinken. Hij moest bovendien tweemaal per dag in wijwater gewassen worden.

Nog enkele andere voorbeelden van remedies die de pastoors voorschreven om onheil af te wenden dat zagezegd veroorzaakt werd door heksen : het dochtertje van Jan Jacobssuene, dat door de pastoor van Oostduinkerke werd belezen moest gewijd water drinken en gewijde as van palm eten. Het kind moest ook gewijde as van palm in een zakje om de hals dragen. Catheleyne Clemens die bij de pastoor van Schore te rade ging omdat haar man te weinig vis kon vangen, kreeg wijwater dat ze kruisgewijs in haar huis moest uitspreken. Ook moest ze kruiden in een schaalje verbranden terwijl alle huisgenoten hun hoofd boven het schaalje hielden en de rook inademen.

Men moet zich niet afvragen hoe de gewone mensen in die tijd stonden tegenover de zogenaamde heksen. Zij kregen alle zonden over zich heen en de bijhorende processen zullen ook wel geen voorbeelden geweest zijn van eerlijke rechtspraak.

In ieder geval, we weten weer wat meer over het verleden van Pervijze en bedenk dat ze in Nieuwpoort van geluk mogen spreken : had Jeanne Panne geen visioen gekregen, dan was ze misschien wel hertrouwd met die Pervijzenaar en was ze naar Pervijze komen wonen. Wie weet mochten wij, Pervijzenaars, dan tot op heden onze eigen heks herdenken.